

IVLIN VO VA ABDULLA QAHHOR IJODIDA AVTOBIOGRAFIK HAMDA IJTIMOIIY MOTIVLAR TADQIQI

To‘rayeva Bahor Bahriddinovna
filologiya fanlari doktori, professor v.b.
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O‘zbekiston

Murodova Muqadas Ikromovna
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
mustaqil izlanuvchi
Toshkent, O‘zbekiston

ИССЛЕДОВАНИЕ АВТОБИОГРАФИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ МОТИВОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ИВЛИНА ВО И АБДУЛЛЫ КАХХАРА

Turaeva Bahor Bahriddinovna
и.о. профессора, доктор филологических наук
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан

Murodova Muqadas Ikromovna
Узбекский государственный университет мировых языков
независимый исследователь
Ташкент, Узбекистан

A STUDY OF AUTOBIOGRAPHICAL AND SOCIAL MOTIVES IN THE ARTISTRY OF EVELYN WAUGH AND ABDULLA KAKHAR

Turaeva Bahor Bahriddinovna
Doctor of Sciences in Philology, Associate Professor
Uzbekistan State World Languages University
Tashkent, Uzbekistan bahorturaeva@gmail.com

Murodova Mukadas Ikromovna
Independent researcher,
Uzbekistan State World Languages University
Tashkent, Uzbekistan

Annotatsiya. Maqolada Ivlin Vo hamda Abdulla Qahhor hikoyalarida uchraydigan avtobiografik va satirani yuzaga keltiruvchi ijtimoiy motivlar tahlilga tortilgan. Motivning nazariy va konseptual tomonlari haqidagi birinchi manba A.N. Veselovskiy tomonidan yaratilgan. Uning fikricha, “motiv insoniyat ibtidoiy jamiyat sifatida mavjud bo‘lgan asrlarda tabiatning sirli savollariga obrazli javob shaklida vujudga kelgan formuladir”.

Ivlin Vo va Abdulla Qahhor o‘z hikoyalarida avtobiografik motivlardan unumli foydalanishgan. Avtobiografik motiv orqali odatda muallif o‘z hayotini izchil tasvirlaydi, unda

adib yashagan ijtimoiy hayotni yaxlit tushunish istagi muhim xarakter kasb etadi. Avtobiografiya ko'p jihatdan o'xshash janrlar bilan chegaradosh: biografiya, xotiralar, kundaliklar. Avtobiografik motivlar asar qahramonini tanlashda, uning ichki dunyosini psixologik tahlil qilishda, ya'ni bularga muallifning tarjimai holi asos bo'lganda namoyon bo'ladi. Avtobiografiyani ijodkorlikning asosi deb hisoblash subyektiv hodisadir. Ammo mavzuni tanlash va voqelikni tasvirlash uchun avtobiografik motivlarni ifodalash obyektiv sharoitlar tasviriga asoslanadi: erta yetimlik, urushda qatnashish, qarindoshlar bilan muvaffaqiyatsiz munosabatlar – bularning barchasi haqiqatning fojiali manzarasini yaratadi. Shunday qilib, voqelikni ishonchli tasvirlash talabi va uning bolaligi, o'smirligi, umuman hayot yo'li haqidagi tasvirlar asar voqealariga realizm va haqqoniylik bag'ishlaydi. Natijada adiblar voqealar tasvirida dramatismning kuchayishiga, qahramonlarning jonli tasviriga erishganlar.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tipologik, biografik, kontekstual tahlil usullaridan foydalanilgan. Maqolaning maqsadi Ivlin Vo va Abdulla Qahhor satirik hikoyalaridagi badiiy detallarni tahlil qilish, satirik mohiyatini aniqlashdan iborat.

Kalit so'zlar: avtobiografik motiv, avtobiografiya, kundalik, mubolag'a, kinoya, uslub, g'oya, fantaziya, badiiy mezon.

Аннотация: В статье анализируются автобиографические и сатирические социальные мотивы, встречающиеся в рассказах Ивлины Во и Абдуллы Каххара. Автором первых работ, посвященных теоретическим и концептуальным аспектам мотива, является А.Н. Веселовский. По его мнению, мотив представляет собой «простейшую повествовательную единицу, образно ответившую на разные запросы первобытного ума или бытового наблюдения».

Ивлины Во и Абдулла Каххар эффективно использовали в своих рассказах автобиографические мотивы. При помощи автобиографических мотивов автор обычно подробно описывает свою жизнь, при этом важную роль играет также стремление создать полное представление об общественной жизни той эпохи, в которую жил писатель. Автобиография по многим своим признакам схожа с такими жанрами, как биография, мемуары, дневники. Автобиографические мотивы проявляются в выборе героя произведения, в психологическом анализе его внутреннего мира, поскольку в его основе лежит биография автора. Использование автобиографии как основы творчества придает произведениям субъективный характер. Однако при выборе темы и построении сюжета введение автобиографических мотивов продиктовано художественной задачей изображения объективных условий. Раннее сиротство героя, участие в войне, неудачные отношения с родственниками – все это создает трагическую картину действительности. Таким образом, требование достоверного изображения действительности и создания убедительных образов его детства, юности и жизни в целом придают реалистичность и правдивость событиям произведения. В результате писатели добились усиления драматизма в изображении событий и живости в передаче переживаний героев.

В процессе исследования использовались сравнительно-типологический, биографический, контекстуальный методы анализа. Цель статьи – проанализировать художественные детали в сатирических рассказах Ивлины Во и Абдуллы Каххара, определить их сатирическую сущность.

Ключевые слова: автобиографический мотив, автобиография, дневник, преувеличение, ирония, стиль, идея, фантазия, художественный критерий.

Abstract. The article analyzes the autobiographical and satirical social motives found in the stories of Evelyn Waugh and Abdulla Kakhar. The first source about the theoretical and conceptual aspects of the motif is created by A.N. Veselovskiy. In his opinion, "the motif is a formula that was created in the form of a figurative answer to the mysterious questions of nature in the centuries when humanity existed as a primitive society."

Evelyn Waugh and Abdulla Kakhar effectively used autobiographical motifs in their stories. Through the autobiographical motif, the author usually describes his life in a coherent way, in which the desire to fully understand the social life in which the writer lived becomes an important character. Autobiography borders on similar genres in many respects: biography, memoirs, diaries. Autobiographical motives are manifested in the choice of the hero of the work, in the psychological analysis of his inner world, that is, when the author's biography is the basis for these. Considering autobiography as the basis of creativity is a subjective phenomenon. But the choice of the subject and the expression of autobiographical motives for depicting reality are based on the description of objective conditions: early orphanhood, participation in the war, unsuccessful relations with relatives - all this creates a tragic picture of reality.

Thus, the demand for a reliable depiction of reality and the images of his childhood, adolescence, and life in general give realism and truthfulness to the events of the work. As a result, the writers achieved an increase in drama in the depiction of events, a lively depiction of heroes.

Comparative-typological, biographical, contextual analysis methods were used in the research process. The purpose of the article is to analyze the artistic details in the satirical stories of Evelyn Waugh and Abdulla Kakhar, to determine the satirical essence.

Key words: autobiographical motif, autobiography, diary, exaggeration, irony, style, idea, fantasy, artistic criterion.

Kirish. Motiv – bir muallifning asari doirasida, shuningdek, butun jahon adabiyoti kontekstida takrorlanishi mumkin bo‘lgan barqaror semiotik birlik sifatida asarning semantik sathida muhim adabiy-estetik vazifa bajaradi. Asar syujetini rivojlantirishga yordam beradi, ya’ni turli voqea-hodisalar va personajlar o‘rtasida uzviylik hosil qiladi. Motiv badiiy semantikaning birligi sifatida asarning semantik tuzilishini bevosita anglash imkonini beradi. Badiiy xususiyatiga ko‘ra an’anaviy motiv, motiv-situatsiya, nutq-motiv, motiv-xarakteristika, turg‘un motiv, o‘zgaruvchan motiv, motiv-harakat, tasvir-motiv, xabar-motiv, yordamchi motiv, aktiv motiv, passiv motiv kabi turlarga tasniflangan. A.N. Veselovskiy, A.L. Bem, O.M.Freydenberg, I.V. Silantiyev motivlarning semantik diffuziyasi, qobig‘i, aloqadorligi hamda talqini bo‘yicha samarali tadqiqotlar olib borishgan.

Adabiyotshunoslikda mazmun-mohiyatiga ko‘ra tabiiy motivlar (o‘rmon, daryo, tog‘lar, gullar), ijtimoiy motivlar (sinfiy tafovutlar, siyosiy qarama-qarshiliklar, ijtimoiy tengsizliklar), psixologik motivlar (xarakterlarning ichki olami, ularning his-tuyg‘ulari, ichki ziddiyatlari), diniy motivlar (diniy e’tiqodlar, ramzlar va marosimlar), tarixiy motivlar (tarixiy voqealar, davrlar va personajlar) hamda sevgi motivlari (ehtiros, romantika, xiyonat) kabi turlari mavjud.

Maqolada ijtimoiy va avtobiografik motivlar Ivlin Vo hamda Abdulla Qahhorning satirik hikoyalari misolida tahlilga tortildi. Ijtimoiy motivlar ijtimoiy

hodisa va muammolar tasviri bilan bog'liq. Ulardan jamiyatni tahlil va tanqid qilish, shuningdek, xarakterlarning ichki ziddiyatlarini ochish uchun foydalaniladi. Avtobiografik motivlar esa mualliflar hikoyasini xuddi voqea shu yerning o'zida kitobxonning ko'z o'ngida sodir bo'layotganday tasavvur qilish imkonini beradi. Bu tipdagi motivlar asosini hayotiy haqiqat, umumlashtirilgan hayot manzaralari tashkil qilishi ayonlashadi. Avtobiografik ma'lumotlar negizida yaratilgan hikoyalarda hayot voqealari tipiklashtirilgan bo'lib, boshqacha aytganda, umumlashma, yozuvchi tasavvuri, fantaziyasi, xayoloti hosilasi sifatida dunyoga keladi.

Asosiy qism. Abdulla Qahhor "Hayot hodisasidan badiiy to'qimaga" maqolasida adib aynan avtobiografik motivlar asarlari uchun asos bo'lganini quyidagicha e'tirof etgan: "Ko'plar qatori men ham o'z tajribalarim, shaxsiy taassurotlar adabiy asar uchun eng qimmatli material ekanini tushunib olgunimcha "yozuvchilik"da ko'p sarson bo'lganman. Buni bilib olganimdan keyin bolalik chog'imda ko'rganim odamlar, yoshligimda sodir bo'lgaa voqea-hodisalar ko'zimga boshqa tusda ko'rindi. Vino chuqur yerto'lalarda tingani singari o'tmish – kishining xotirasida tinadi; kishining yoshlikda ko'rgan-kechirganlari ko'p yillik vino singari tiniq va kuchli bo'ladi. Mana shunday o'tmishda ko'rgan-kechirganlarim ko'p hikoyalarim va yirik asarlarimdagi epizodlarga asos bo'ldi. ..."Bemor" mening uchun harholda bolaligimdagi o'sha taassurotlar bilan chambarchas bog'langandir. Men bu gapni taassurotlarni "o'z ichiga olganligi" uchungina emas, balki o'sha taassurotlarga asoslanganligi uchun ham aytayotibman. Men fakti qayta bichib tikkanimda hayot haqiqatiga qarshi ish qilayotibman deb sira o'ylagan emasman. Aksincha, hikoyada hayotni o'shanday ko'rsatib to'g'ri qilgan ekanman; besh yasharligimda ayamdan ajralib yetim qolishim o'sha davr sharoitida hech gap emas ekan. Bu judolik natijasida yuz berishi mumkin bo'lgan butun dahshatlarni va buning barcha oqibatlarini endi tushunib yetdim. Dahshatli manzaralarning chalasini tasavvur chizib berdi (Qahhor A., 1973, 64).

Ivlin Vo ham kundaligida yaratgan qahramonlarida o'zi ko'rgan va bilgan odamlar siymosini gavdalantirganini, hatto har bir yaqin insonini, do'stlarining portreti, xarakter-xususiyatini batafsil tasvirlashga, shuningdek, umrining turli

pallalarida o'tgan har bir muhim voqelikni ziyraklik bilan eslab qolishga uringanini shunday e'tirof etadi: "Yangi avlodning psixologik taxminlariga ko'ra, insonning erda bolaligi haqida sodda qiziqish uyg'onadi. Bir-ikki yil oldin men televizorga intervyu bergan edim. Suhbatdoshim keyingi sarguzashtlarimdan ko'ra, go'daklik hayotimga ko'proq qiziqqan. Uning vazifasi yozuvchi xarakterini shakllantirgan, ijodida aks etgan ta'sir va kechinmalarni ommaga ko'rsatishdan iborat bo'lsa kerak. Masalan, sayohat va armiyada xizmat qilish mening tasavvurimning rivojlanishiga hissa qo'shdi. Lekin u bunday narsalarga parvo qilmasdi. Aksincha, u mening yashirin bolalikdagi azob-uqubatlarim va iztiroblarimning tubiga yetishni orzu qilardi" (Vo I., 2005, 384). Otasining umr bo'yi o'pka kasalligi bilan azoblangani, onasining doimiy uy yumushlari bilan bandligi, ikki haftada bitta kitobni mutolaa qilib, yakunlashi, badavlat oilada o'sgan buvisining keyinchalik xotirasi bilan bog'liq muammoga duch kelishi, akasining "Yoshlik sharobi" nomli romanida ilgari surilgan g'oyalar tufayli Sherbornng maktabidan haydalgani, enagasi Lyusi esa unga nihoyatda mehribon bo'lib, hamisha Injilni o'qib berishi, yoshligida hatto hovuzga tushib ketdi, deb uni aldab, xavotirga qo'yishgani, ammo Lyusi Ivlinni insonlarni aldash kabi gunohni shunchaki ko'ngilxushlik sifatida amalga oshirganidan juda xafa bo'lgani, bu holatdan vijdoni qiynalgan yosh adib hech qachon aldamaslikka o'z-o'ziga so'z berishi, do'stlari bilan sodir bo'lgan qiziqarli voqealar, ayolining xiyonati tufayli ko'p vaqtlar iztirob iskanjasida qolishi bilan bog'liq voqealar yozuvchining ijod laboratoriyasida qayta ishlanib, hikoya va romanlariga ko'chirilgan.

M. Bredberi "San'atkor portreti" maqolasida adib mahorati haqida juda iliq munosabat bildirgan: "Uning tarjimai holi haqidagi yozuvlari adib faoliyati haqida qiziqish uyg'otadi, avtobiografiyasi ilmiy ahamiyatga ega, uning sarguzashtlariga bag'ishlangan kitoblari o'z davriga tegishli bo'lib, hatto "tarix ma'qullamagan madaniy imtiyozlar muhri"ga (satiralari nazarda tutilgan) ega bo'lsa ham, qiziqarli va ravon uslubda yozilgan. Ammo uning hikoya va romanlari ko'proq badiiy qimmatga ega: janjalkash yer egasining hayotiy tajribasini (ko'proq otasining fe'l-atvorini tasvirlagan), ezgulik va yovuzlik g'oyalarini yaxlitlikda birlashtirgan adabiy

tasavvur hosil qiladi. Bundan tashqari, uning ijodiy tasavvurlari, ixtirochilik hazillari va atrofida sodir bo'layotgan voqealarga sezgir munosabati satiralarida ham o'z aksini topgan. Shunday qilib, uning asarlari jamiyatning cheklangan doirasini qamrab olishiga, ularning zamirida katolik g'oyalarini targ'ib etishiga qaramay, ko'pincha o'ta obyektivlikni ko'rsatadigan shafqatsiz satira sifatida noto'g'ri tushuniladi, bularning barchasiga qaramay, adib ajoyib hazil tuyg'usiga va o'tkir zakiylikka ega, bu tuyg'u unga hayotning yanada chuqurroq va boy qatlamlarini ochib berishga imkon beradi, bu kitobxon shuurida, idrokida butunlay yangicha namoyon bo'ladi (Bredberi M., 2005, 11).

Ivlin Vo va Abdulla Qahhor hikoyalarida muayyan motivlar mushtarak ifodalangan. "1-jadvalga qarang".

1-jadval.

**Ivlin Vo va Abdulla Qahhor hikoyalarida ifodalangan avtobiografik
motivning mushtarak jihatlari**

T/r	Ivlin Vo	Abdulla Qahhor
1	Otasi qattiqqo'l, talabchan. Astma kasalligi tufayli bola tarbiyasi bilan shug'ullana olmaydi.	Abdulla Qahhorning otasi ham qattiqqo'l, talabchan.
2	Onasining ta'bi nozik bo'lib, go'zallikka shaydolik adibga onadan meros bo'lgan	Onasi gullarni sevgan, bog'dorchilik bilan shug'ullangan, tabiatga shaydolik onadan o'tgan. Adibning do'stlari Abdulla Qahhorning chiroyli bog'i borligini xotirlab, ta'kidlashgan.
3	Yaqinlari atrofida bo'la turib adib yolg'izlikka mahkum. Otasi og'ir kasal bo'lganligi uchun onasining bor e'tibori otasiga qaratilgan.	Indamas, kamsuqum. Turmushdagi og'ir muhit taqozosi bilan yolg'izlikka mahkum.
4	O'sha davrdagi murakkab ijtimoiy sharoitning aniq manzarasini oshkora ifodalash maqsadida ijodkor asarlarida satira ruhi hukmronligi yaqqol seziladi.	

Ivlin Voning “Tubanlikdan tashqarida” (“Out of Depth”) va Abdulla Qahhorning “Bashorat” hikoyalarida ijtimoiy motivlar ikkala yozuvchining yuksak badiiy mahoratini namoyon qilgan.

Ivlin Voning “Tanazzulga yuz tutgan sevgi”, “Bella Flis ziyofat berdi”, “Dikkensni yoqtirgan odam”, “Tubanlikdan tashqarida” kabi satirik hikoyalari bilan o‘zbek adabiyotida hikoyachilik maktabiga ega Abdulla Qahhorning “Ko‘r ko‘zning ochilishi”, “San’atkor”, “Bemor”, “Adabiyot muallimi”, “Bashorat” hikoyalarida mavzu, g‘oya, syujet va kompozitsiyasiga ko‘ra mushtaraklik mavjud.

Adiblar qalamiga mansub satirik hikoyalar tahlili jarayonidan ma’lum bo‘ldiki, mazkur asarlar g‘oyaviy-badiiy jihatdan bir-biriga juda yaqin. Ijodkorlarning satirik asarlarida mubolag‘a, kinoya, masxara kuchi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bunda har bir yozuvchining o‘ziga xos uslubi, g‘oyasi, badiiy obraz yaratish mahorati borligini inkor etmaymiz. Maqsad ular yaratgan asarlarning umumiy va farqli tomonlarini tahlil qilishdan iborat bo‘lib, Ivlin Voning “Tubanlikdan tashqarida” va Abdulla Qahhorning “Bashorat” hikoyalarida qo‘llanilgan badiiyat mezonlari asosida qiyosiy tahlilni amalga oshiramiz.

Aytish joizki, har ikki adib ham hayot to‘siqlarini turli usullar orqali ifodalab, o‘tkir achchiq tilda, illat va kamchiliklarni o‘zida mujassamlashtirgan, batafsil satirik obraz va personajlar yaratishgan. “Tubanlikdan tashqarida” va “Bashorat” hikoyalarida yozuvchilar ichkilikbozlik va giyohvandlikni shafqatsizlik bilan qoralab, bu illatlarga salbiy munosabat bildirgan. Hikoyalar tilining ta’sirchanligini ta’minlash maqsadida turli maqol, ibora, o‘xshatish, qiyoslash, tashbeh, jonlantirish, sinonim va antonim so‘zlardan foydalanishgan. Bu vositalarning barchasi g‘oyaning chuqurroq ifodalanishini, obrazlarning yorqin ifodasini, voqealarning to‘liq tasvirini yaratish imkonini yaratadi. Abdulla Qahhor tanlagan epigraflarning deyarli barchasi xalq maqollaridan iborat. Epigraflarda maqollar yordamida muallif asar g‘oyasini yoritadi, o‘z niyatini ifodalaydi.

Hikoya qahramoni Mulla Said Jalolxon Nikolay davrida mayizning qadri va ko‘knorining arzonligi haqida orzu qiladi; *“...devorga suyanib, ko‘zlarini yumdi, ro‘molcha bilan burniga qo‘nayotgan pashshani qo‘lidagi ro‘molcha bilan qo‘rish*

malol keldi shekilli, ostki labini cho'zib "puf!" dedi. Pashsha ko'tarildi, ammo shu ondayoq uning labiga qo'ndi. Said Jalolxon sekin labini qimtib pashshani oyog'idan qisib oldi. Tuzoqqa tushgan bu dilozorni ushlab, ikki barmoq orasida aylantirib tashlash qasdida ko'tarilgan qo'l to labiga kelguncha, la'nati pashsha oyog'ini sug'urib qochdi. Said Jalolxonning achchig'i keldi: yo'q yerdan ko'knor topib, kayf qilib o'tirganda bu nimasi!" (Qahhor A., 1987, 296).

Yozuvchining mahorati shundaki, qahramonning portretini chizar ekan, grotesk elementidan foydalanadi. Mulla Said Jalolxon ko'knori yeydi. Mullaning jamiyatdagi holatini uning amaliga qarshi qo'yadi. Aslida mullalar din peshvosi sifatida xalqni nopoklikdan qaytarishi kerakmasmi?

Said Jalolxon yegan ko'knorisi ta'siridan rohatlanib, o'zini bezovta qilgan pashshadan o'ch olishga qaror qildi. Uning kayfi natijasida boshida turli xayollar g'ujg'on o'ynadi. Bir zumda u zaif pashshani topadi va pashsha yordamida u ko'rinmas holga keladi. Armiya yig'iladi. Xo'sh, Said Jalolxon o'z tasavvurida nima qildi, nima qilmadi? Ammo bu xayoliy sarguzashtlar ham xuddi shunday ijtimoiy motivlar bilan boyitilgan yuqoridagi tasavvurning bir qismiga aylandi.

Said Jalolxon ko'knorini tasavvur qilib, qishloqning barcha ko'knorilarini yig'ib oldi. Ularning hammasini qabul qilgandan so'ng, u giyohvand moddalarni sanab o'tdi. Ko'knori olti oyga ham yetmasdi. Keyin u o'zini qoniqarsiz his qildi. Kolxoz raisining oldiga kelib, paxta maydonlari atrofiga ko'knor ekishni buyurdi. Bu holat "Ola qarg'a qag' qildi, o'z vaqtini chog' qildi" epigraf-maqolida o'z aksini topgan bo'lib, qarg'a Said Jalolxonni ifodalaydi. U farmoyish va giyohvand moddalar haqida o'ylay turib xursand bo'ldi. Ko'knori o'sadigan yer yetarli, odamlar parvarish qilsa bo'ladi. Men buni hatto o'zim ham qilardim". Bu fikr uning miyasidan ko'p marta o'tdi.

Jalolxonning ko'knori ta'sirida alahsirashi zamirida satirik mohiyat qabariq holda ko'rsatiladi: u faqat paxta maydonlari atrofiga ko'knor ekishdan ko'ngli to'lmay, hamma yerga ekishni buyurdi, qishloq ahli bunga rozi bo'lmagach, qo'shin tortib, urush e'lon qildi.

Shunday qilib, muallif real eskizlar bilan uyg'unlashgan xayoliy sarguzashtning ajoyib chizig'ini yaratadi. Xayol sarguzashti usulining imkoniyatlaridan har ikki yozuvchi unumli foydalangan. Bu yozuvchilarga voqelikning satirik ifodasini yaratishlarida ancha erkinlik beradi. Qahramonlarning tush ko'rishi, ko'knori yoki ichkilik ta'sirida kayf qilishi, bu illatlar oqibatida isitmasi oshib, xayolan ko'p nomaqbul ishlarni amalga oshirishi, ya'ni ruhiy muvozanatning buzilishi va jismonan zaiflashganlik oqibatida xayollariga erk berib, orzular dunyosiga g'arq bo'lishi – obraz psixologizmidagi bunday holatlar tasviri satirik ifodani yaratishda yozuvchilarga juda yaxshi imkoniyat beradi. Yozuvchilar qahramonlarini xayoliy dunyoni sarbasar kezdirishidan maqsad ularning hayotdagi real o'y-fikrlarini yuzaga chiqarishdan iborat. Personaj bu illatlar ta'sirida bir muddat jununlikni boshidan o'tkazadi, buning oqibatida yuzaga qalqib chiqqan o'y-fikrlar uni ijtimoiy tip sifatida xarakterlaydi. Abdulla Qahhor bangi qahramoni xayollari orqali bu usulning muayyan qirrasini ishga solib, bunday nopok kimsalar o'zlarini aqlli sanab, hokimiyatga intilishlari halokatga sabab bo'lishini o'tkir satira orqali ifodalaydi: Bu ajabtovur o'ylardan "boshini yana ham kattaroq bo'lgan his qildi". Ahmoqona fikrlaridan kuch olib, u yanada ko'proq narsalarni xohlab qoladi: "Raisga qilgan do'qimni hukumatga qilsam, o'zimni xon ko'tara olmaymanmi?". Hokimiyat, boshqaruv haqida o'ylaganda, boshi kattaroq bo'lgandek his qiladi. Vaholanki, qahramonning hushi o'ziga kelgach, ma'lum bo'ladiki, boshi shamol ta'sirida xonani qoplagan ko'mir tutunidan og'irlashgan, o'zi esa do'sti Shamsiddinning aytishicha, ertalabdan beri "Afg'oniston yo'liga kishi chiqaring!", "Qani shamshirim?", "G'azot" iboralarini tinmay takrorlab, alahsirab yotgandi. Yozuvchining satirik mahorati shundaki, qahramoni – bekorchi, bangi, shu tufayli uning xayollarida yovuzlik hukmron, u ertalabdan ko'knori chekib, umrini shamolga sovuryapti. Xayol ummonida g'arqlik satirik ma'noni yanada quyuqlashtirgan.

Ivlin Vo shu usulning boshqa bir qirrasini ishga soladi, ya'ni bosh qahramon haddan ortiq ko'p ichgani bois, o'z taqdirini o'ylab ham o'tirmay tavakkaliga hal qiladi. Doktor zamonlarosha sayohat borasidagi tadqiqoti uchun Rippni tanlagani, dunyoda ikki ahmoq bo'lsa, biri u ekanligini kulgi orqali bayon etadi. U hatto

Ripning o'z zamoniga qayta olmasligi hech kim uchun ahamiyatsizligini ta'kidlaydi. Rip toifasidagi insonlar har qaysi zamonda ham jamiyat uchun foydasiz ekani achchiq satira ostiga olingan: *"And so," Dr. Kakophilos was saying, "you must breathe the fire and call upon Omraz the spirit of release and journey back through the centuries and recover the garnered wisdom which the ages of reason have wasted. I chose you because you are the two most ignorant men I ever met. I have too much knowledge to risk my safety. If you never come back nothing will be lost* (– Shunday qilib, – dedi doktor Kakofilos, – siz olovdan nafas olishingiz va Omrazni ozodlik ruhini chaqirishingiz va asrlar bo'ylab sayohat qilishingiz va aql-zakovat asrlari davomida yo'qotgan donolikni tiklashingiz kerak. Men sizlarni tanladim, chunki siz men uchratgan eng johil odamlarsiz. Xavfsizligimni xatar ostiga qo'ysam-da, ko'p bilimga egaman. Agar siz hech qachon qaytib kelmasangiz, hech narsa yo'qotilmaydi (Waugh E., 1999, 147). Ushbu o'rinda yozuvchi Ripning jamiyat uchun ahamiyatsiz odamligini, u boshqa davrda qolib ketsa ham, hech narsa o'zgarmasligini achchiq kinoya asosida ifodalayapti. Jamiyat rivoji uchun ahamiyatsiz, ichkilikka berilgan obrazni gavdalantirib, bunday kimsalarga jamiyatda o'rin yo'q deya, ta'kidlamoqchi. Doktor Kakofilos davr tanla deganida, Rip men Amerikalik bo'lsam, 500 yil oldinni tanlar edim, deydi va dengiz bo'yidagi bir qishloqqa tushib qoladi. U yon atrofiga qarab hayratlanadi. Ko'z oldida notanish joylar, notanish odamlar. Bu Londonmi deb so'raydi? Qishloq odamlari Lunnon deb javob qaytaradi. U o'zining ko'p ichganligini eslaydi va aql-idroki tezroq tiklanishini va bu ichkilik natijasida sarxushlik oqibatidagi alahsirash bo'lishini chin dildan istaydi, ammo u ko'zlarini ochganda daryo bo'yidagi kulbalar va vahshiy qiyofalarni ko'radi: *Rip closed his eyes and made a desperate effort to wake himself from this preposterous nightmare. "I am in London, in nineteen-thirty-three, staying at the Ritz Hotel. I drank too much last night at Margot's. Have to go carefully in future. Nothing really wrong. I am in the Ritz in nineteen-thirty-three."* He said it over and over again, shutting his senses to all outward impression, forcing his will towards sanity. At last, fully convinced, he raised his head and opened his eyes... early morning on the river, a cluster of wattle huts, a circle of impassive barbarous

faces...” (Rip ko‘zlarini yumdi va o‘zini bu bema’ni dahshatdan uyg‘otish uchun astoydil harakat qildi. “Men Londondaman, o‘n to‘qqiz o‘ttiz uchda, Ritz mehmonxonasida turaman. Kecha Margotda juda ko‘p ichdim. Kelajakda ehtiyotkor bo‘lish kerak. Hech narsa haqiqatda xato emas. Men o‘n to‘qqiz o‘ttiz uchda, Ritsdaman”. U buni qayta-qayta aytdi, his-tuyg‘ularini barcha tashqi taassurotlarga berkitib, irodasini aql-idrokka bo‘ysundirishga majbur qildi. Nihoyat, to‘liq ishonch hosil qilib, u boshini ko‘tardi va ko‘zlarini ochdi... erta tongda daryo bo‘yida, bir to‘da cho‘l kulbalari, tinimsiz vahshiy yuzlar doirasi (Waugh E., 1999, 153).

Natijada bir xil adabiy usullar vositasida yaratilgan asarlar o‘sha usulning har xil qirralari asosida yaratilsa-da, original xarakterga ega. Bu usuldan foydalanib, “Bashorat”da Abdulla Qahhor bangi qahramonining havoyi orzu-havaslarini, “Tubanlikdan tashqarida” hikoyasida Ivlin Vo sarxush qahramonining kelajakka qilgan sayohatini o‘tkir satira asosida tasvirlaydi.

Aytish joizki, har qanday jamiyat insonparvarlik tarafdori bo‘lib, o‘sha sifatni yo‘qotganlarga hamisha qarshi turadi. Ivlin Vo va Abdulla Qahhor ijtimoiy motivlar aks etgan hikoyalari orqali insoniyatni xarob qiladigan ichkilik, giyohvandlik kabi illatlarga, bekorchilikka qarshi kurash e‘lon qilishgan.

Har ikkala hikoyada ham orzu va sehr motivlari ham mavjud. Ivlin Voning satirik obrazi Rip spirtli ichimlik tufayli kelajakka sayohatni orzu qilsa, Abdulla Qahhorning satirik obrazi Said Jalolxon esa giyohvandlik oqibatida “kuloh kiygan va tug‘ ko‘targan bangilardan iborat musulmonobod qilish”ni orzu qiladi. Ikkala hikoyada ham yozuvchilar har doim ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmaydigan mavzuni satira qiladilar. I.Sulton ta’kidlaganidek, “Yozuvchining mahorati fikrni, mavzuni, ruhiy holatni to‘g‘ri va yorqin ifoda eta oladigan so‘z va iboralarni topishdadir” (Sulton I., 2005, 38).

Hikoyalarni tahlil qilar ekanmiz, har ikki adib ham mavzu tanlash, syujetni shakllantirish, qahramonlar ruhiy holatini ifodalash, badiiy detal va motivlardan foydalanish mahoratini namoyon etgani ayonlashadi. Abdulla Qahhor ta’kidlaganidek, “badiiy haqiqat hayot haqiqatini ong prizmasidan o‘tkazish, his

qilish, o‘zing o‘ylayotgan narsangni unga singdirish, o‘z istak va idealingni ifodalash orqali yaratiladi” (Qahhor A., 1973, 64.).

Ivlin Vo va Abdulla Qahhor ikkalasi ham realist yozuvchilardir. Hikoyalari ta’sirchanligi va tarbiyaviy ahamiyati bilan ajralib turadi. Yozuvchilar hayot haqiqatini aynan satira orqali badiiy haqiqatga aylantira oldilar. Asarlarda sodir bo‘lgan voqealar haqiqiy hayotda kimningdir boshiga tushgan yoki umuman ro‘y bermagan bo‘lishi mumkin. Har ikki adib ham o‘z hikoyalari orqali xalq boshidan kechirgan voqealarni hikoya qilib, yosh avlodni tarbiyalashni maqsad qilgan. Har doimgidek, adiblar xulosa chiqarishni kitobxonga havola etgan.

Har ikki adib ham hikoyalarida ijtimoiy motivlar orqali isloh qilinishi lozim ijtimoiy hodisalarni voqelantirib, odamlarda ijtimoiy illatlarga qarshi nafrat tuyg‘ularini uyg‘otgan. “Tubanlikdan tashqarida” va “Bashorat” hikoyalarida yozuvchilar bunday razil kimsalardan nafratlanadi, ichkilikbozlik va giyohvandlik kabi illatlarni qoralaydi.

Ivlin Vo va Abdulla Qahhor hayotdagi to‘siqlarni, jamiyatga manfaati tegmaydigan kimsalarni har tomonlama, o‘tkir, achchiq til bilan tasvirlab, satirik obrazlarni gavdalantirishgan.

Ivlin Voning Rip, Tom, Bella Flis, Brenda, Toni kabi satirik obrazlari; Abdulla Qahhorning Mulla Norqo‘zi, Boqijon, Said Jalolxon, artist, Nizomiddinov, Kamolxonov, Nurmatjon obrazlari bir-birini takrorlamagan holda gavdalantirilgan.

Ivlin Voning ijodiy uslubiga ingliz satirik romanining an‘analari ta’sir ko‘rsatdi, u uzoq vaqtdan beri o‘quvchilar orasida mashhur bo‘lib kelgan. Yozuvchining tarjimai holidagi “Mening otam” bobida chuqur farzandlik mehr-shafqati kinoyali mushohadalarning shafqatsiz aniqligi bilan uyg‘unlashib, Viktoriya davrining o‘qimishli, iqtidorli janobining ta’sirchan portretini yaratdi ... va shunday xulosaga keldi: “Shaharlar – nosog‘lom va g‘ayritabiyy yo‘l bilan tirikchilik qilish maqsadida baxtsizlar to‘planishga majburlanadigan surgun joylar” (E.Waugh, 1964, 117)

Adabiyotshunos G. Anjaparidze nuqtayi nazariga ko‘ra, “Ivlin Vo o‘zining ilk asarlaridayoq burjua Buyuk Britaniyaning kuzatuvchi va xolis tanqidchisi sifatida

harakat qilgan. Yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, bu tanqid o'zining ko'p jihatlarida ayovsizlik bilan mavjud ijtimoiy tuzumning buzqligini keskin his qilish orqali yuzaga keldi. I. Vo kelajakka emas, balki o'tmishga ishonchli nigoh bilan – kapitalizmdan feodalizmgacha – dunyoni adolatli qayta tashkil etish imkoniyatiga ko'proq shubha bilan qaradi. Shu bilan birga, yozuvchining badiiy hukmlari ko'pincha o'zining ijtimoiy-siyosiy ideallariga zid keladi" (Waugh E., 1964, 117).

Hikoyalarni tahlil qilar ekanmiz, yozuvchilarning g'oyalari bir xil, hikoyalar kompozitsiyasi ham bir-biriga yaqin ekaniga guvoh bo'ldik. Ikkala muallif ham hayotning haqiqiy faktlarini ko'rsatishni, odamlarni tarbiyalashni maqsad qilgan va ichkilikbozlik va giyohvandlikning salbiy oqibatlarini tasvirlashgan. Ma'lumki, har bir yozuvchining voqea-hodisalarni tasvirlashning o'ziga xos usuli bo'lib, Ivlin Vo va Abdulla Qahhor uslubida universal jihatlar anchagina ekani aniqlandi.

Xulosa. Xullas, Ivlin Voning "Tanazzulga yuz tutgan sevgi" (Tom) va "Muvozanat" (Adam) obrazlari Abdulla Qahhorning "Bemor", "Anor", "O'g'ri" hikoyalari qahramonlari Sotiboldi, Turobjon, Qobil bobo obrazlarida o'g'irlangan umid motivi mavjudligi jihatidan mushtaraklik kasb etadi. Bu umidsizlik, tushkunlik holati bevosita davr, jamiyatdagi kishilar, iqtisodiy taqchillik, ilmsizlik kabi omillar ta'sirida paydo bo'lgan. Obrazlardagi umidsizlik ochiq-oshkora tasvirlanmagan. Bu mahzunlik qahramonlar nutqida, o'y-xayollarida, kishilar bilan munosabatida oydinlashadi. Shuningdek, ushbu hikoyalardagi o'g'irlangan umid yakka shaxslarga emas, butun jamiyat kishilariga ham daxldor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Им Е.И. Автобиографические мотивы в творчестве В. П. Астафьева: 60-е-70-е годы: автореф. дис. ... канд. филол.наук. – Москва, 1999. – 26 с.
2. Во И. Насмешник. Переводчик: Минушин В. Г. – М.: Вагриус, 2005. – 384 с.
3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – Москва, Высшая школа, 1989. – 404 с.
4. Брэдбери М. Портрет художника // Ивлин Во Насмешник. / Пер. с англ. В.Минушин. – М.: Вагриус, 2005. – С. 5–18.
5. Qahhor A. Asarlar. Besh jildlik. 1-jild, Toshkent, 1987. –336 b.

6. Waugh E. The Complete stories of Evelyn Waugh. Little, Brown and Company. – Boston New York London, 1999. – 611 p.
7. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – T.: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2005. – 272 b.
8. Силантьев И. В. Поэтика мотива / Отв. ред. Е. К. Ромодановская. – М: Языки славянской культуры, 2004. – 296 с.
9. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра; Подгот. текста, общ. ред. Н. В. Брагинской. – Москва: Лабиринт, 1997. – 445 с.
10. Qahhor A. Hayot hodisasidan badiiy to‘qimaga. Adabiyotimiz avtobiografiyasi. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1973. – 214 b.
11. Waugh E. A Little Learning. London: Boston-Toronto, 1964. – 545 p.
12. Во И. Избранное. Сборник. На англ.яз. //Составитель Г.А.Анджапаридзе. – М. «Прогресс», 1980. – 440 с.
13. Qahhor A. Tanlangan asarlar. 3 tomlik. 1–tom. T.: O‘z SSR davlat badiiy adabiyot nashriyoti. 1957. – 423 b.

REFERENCES

1. Im, E.I. (1999) Autobiographical motives in the works of V.P. Astafiev: 60s70s: abstract. dis. ...cand. philological sciences, Moscow, 26 p.
2. Waugh, E. (2005) Mocker. Translator: Minushin V.G. M.: Vagrius, 384 p.
3. Veselovsky, A.N. (1989) Historical poetics. Moscow, Higher School, 404 p.
4. Bradbury, M. (2005) Portrait of the Artist // Evelyn Waugh the Mocker. / Per. from English V. Minushin. M.: Vagrius, P. 5-18.
5. Kakhar, A. (1987) Works. Five volumes. Volume 1, Tashkent, 336 p.
6. Waugh E. (1999) The Complete stories of Evelyn Waugh. Little, Brown and Company. Boston New York London, 611 p.
7. Sultan, I. (2005) Literary theory. Tashkent: "Teacher" publishing house, 272 p.
8. Kakhar A. (1973) From a life event to an artistic fabric. Autobiography of our literature. T.: Literary and Art Publishing House named after Gafur Ghulam, 214 p.
9. Silantiev, I.V. (2004) Poetics of motive / Rep. ed. E. K. Romodanovskaya. Moscow: Languages of Slavic culture, 296 p.
10. Waugh, E. A (1964) Little Learning. London: BostonToronto, 545 p.
11. Freidenberg, O.M. (1997) Poetics of plot and genre; Prepare text, total ed. N.V. Braginskaya. Moscow: Labyrinth, 445 p.
12. Waugh, E. (1980) Favorites. Collection. In English. //Compiled by G.A. Andzhaparidze. M. “Progress”, 440 p.
13. Kakhar, A. (1957) Selected works. 3 roofs. 1roof. Tashkent: State publishing house of fiction of the USSR. 423 p.